

**IRAK TÜRKMENLERİ ARASINDA MUHARREM AYI
RİTÜELLERİ ÇERÇEVESİNDE OLUŞAN SÖZLÜ HALK
EDEBİYATI ÜRÜNLERİ VE BU ÜRÜNLERİN GELENEKSEL
ANLATICILARI***

**PRODUCTIONS AND NARRATORS OF ORAL FOLK POETRY
ABOUT MONTH OF MUHARRAM RITUALS AMONG IRAQI
TURKMEN**

Necdet Yaşar BAYATLI**

Öz

Muharrem ayı, bütün Müslüman halklarda olduğu gibi Türk insanı içinde önemli aylardan biri sayılır. Anılan ayın 10. gününde peygamber efendimizin torunu Hz. Hüseyin, Kerbela topraklarında Yezit bin Muaviye ordusu tarafından ailesi ile birlikte kuşatılmış; önce susuz bırakılmış daha sonra kafası kesilmek suretiyle şehit edilmiştir. İslam tarihinin en acımasız olayının yaşandığı bu tarihten itibaren Muharrem ayında genel olarak Müslümanlar özel olarak da Şii kesimi Hz. Hüseyin ve beraberinde bulunan ailesi ve yakınlarının anısına çeşitli ritüeller icra etmektedirler. Uzun yıllar Türk devletlerinin önemli bir parçasını teşkil eden ve Şii kesiminin yoğun olarak yaşadığı ülkelerden biri olan Irak'ta icra edilen söz konusu ritüeller arasında önemli kültür unsurları bulunmaktadır. Bu unsurlar incelendiğinde İslamiyet öncesi Türk kültürü ve inanç sisteminin izleri bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada Irak Türkmenleri arasında Muharrem ayında icra edilen ritüeller ve Irak Türkmen halk edebiyatında Hz. Hüseyin başta olmak üzere ehlibeyt ile ilgili Muharrem ayına özgü sözlü ürünler ve bu ürünlerin geleneksel anlatıcıları üzerinde durulacaktır. Çalışmada yer alan bilgi ve metinler farklı bölgelerde yaşayan Türkmenlerden tarafımızdan derlenmiş, yazıya geçirilmiş ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Irak Türkmenleri, Türkmen halk edebiyatı, Muharrem ayı, geleneksel anlatıcı

Abstract

Muharram month considered as an important month for all Islamic peoples and Turkish people. Since (Imam Hussein "Peace be upon him"), the grandson of the Prophet Mohammad, was killed in the tenth day of Muharram in Karbala with his family and friends, after preventing them from drinking water, by Yazid Ibn Ma'awia's army. Imam Hussein's head "Peace be upon him" was cut in this event which is deemed as the cruelest event in the Islamic history. Starting from that date all Muslims around the world, especially Shia, perform diverse rituals in this month to commemorate Imam Hussein, his family and friends in Karbala's event. Iraq is one of the countries where Shia is a majority; at the same time, this country has an important place for Turkish countries across history. In these rituals there are important cultural elements; when we study and analyze them, we find a Turkish believes was among Turkish peoples before adopting Islam and elements of Turkish culture. In this study we address Muharram's rituals of Iraq Turkmen and the folk literature about these rituals then we will address the narrators who narrate Karbala event orally in Husseinia sessions. The literary texts and information in this study were collected by us from oral sources, and then we wrote, analysis and classified them.

Keywords: IraqiTurkmens, Türkmen folk literature, Muharrem moon, traditional narrator

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.02.2018, Kabul Tarihi: 09.04.2018. DOI: 10.31624/tkhbvd.2018.3

** Doç. Dr. Bağdat Üniversitesi Diller Fakültesi Türk Dili Bölümü, Bağdat/İrak, najdatmurad@gmail.com. ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6506-1379>

1. Giriş

Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem, bütün İslam âlemi için ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Kelime itibarı ile Arapça kökenli olup “haram, men edilen, yasaklanan” anlamlarına gelmektedir. İslamiyet’ten önce Araplar, Zilkade, Zilhicce, Recep ve Muharrem aylarında savaşmaz ve yasaklanan işleri yapmazlardı.

Hicri 61 yılında Muharrem ayının 10. gününde peygamber efendimizin torunu Hz. Hüseyin, Kerbela topraklarında Yezit bin Muaviye ordusu tarafından ailesi ile birlikte kuşatılmış; önce susuz bırakılmış daha sonra kafası kesilmek suretiyle şehit edilmiştir (Bayatlı, 2016:12).

Günümüzde yatırı Kerbela’da çok tanınmış bir ziyaretgâh olan Hz. Hüseyin’in vahşice öldürülmesinin İslam dünyasında kısa ve uzun vadeli büyük etkilere yol açtığı söylenebilir. Kısa vadede Emevi iktidarı yıkılmış, uzun vadede ise Sünni ve Şii şeklinde ikili mezhebin yapılanması giderek belirginleşmiştir. Şii kesimine göre Hz. Hüseyin iyi ile kötü mücadelesinde fedakârlık ve haksızlığa karşı olmanın bir sembolüdür. Bu yüzden Şiiler onun ve ailesinin yaşadığı acıları, çeşitli ibadetlerde yaşatarak onu anmaktadırlar (Yaman, 2007:181). İslam tarihinin en acımasız olayının yaşandığı bu tarihten itibaren Muharrem ayında genel olarak Müslümanlar özel olarak da Şii kesimi Hz. Hüseyin ve beraberinde bulunan ailesi ve yakınlarının anısına çeşitli ritüeller icra etmektedirler.

Uzun yıllar Türk devletlerinin önemli bir parçasını teşkil eden ve Şii kesiminin yoğun olarak yaşadığı ülkelerden biri olan Irak’ta icra edilen söz konusu ritüeller arasında önemli kültür unsurları bulunmaktadır. Bu unsurlar incelendiğinde içinde İslamiyet öncesi Türk kültürü ve inanç sisteminin izlerinin bulunduğu görülmektedir. Türklerde olduğu gibi Türk kültürü çatısı altında yaşayan ve Türklerle yakın temas içerisinde bulunan diğer etnik gruplarının, İslamiyet’e girmeden önce icra ettikleri ritüelleri, İslamiyet’ten sonra İslam kisvesi altında benzer bir şekilde devam ettirdikleri gözlemlenmektedir.

Yaşar Kalafat’ın kullandığı Türk kökenli halkların (Kalafat, 2008: XII) yaşadığı önemli coğrafyalardan biri sayılan Irak’taki oluşumlar arasında Türkmenlerin önemli bir yeri, kültürü, folkloru ve edebiyatı vardır. Türkmenler, bu coğrafyada Türk soyunu temsil etmekte olup Türk halk kültürü ve edebiyatının sürdürülmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Her iki mezhebe bağlı olan Türkmenler, günümüzde hayatın muhtelif safhalarında sahip oldukları köklü ve sağlam kültürleriyle bu coğrafyada yaşayan diğer oluşumları güçlü bir şekilde etkilemişlerdir. Dolayısıyla Muharrem ayı ritüelleri ve onun etrafında oluşan inançlar gibi Irak halkının bütün etnik grupları tarafından icra edilen bazı gelenek ve göreneklerde Türk kültür unsurlarının varlığı güçlü bir şekilde kendini göstermektedir.

Bu çalışmada Irak Türkmenleri arasında Muharrem ayında icra edilen ritüeller ve Irak Türkmen halk edebiyatında Hz. Hüseyin başta olmak üzere ehlibeyti ile ilgili Muharrem ayına özgü sözlü ürünler ve bu ürünlerin geleneksel anlatıcıları üzerinde durulacaktır. Çalışmada yer alan bilgi ve metinler farklı bölgelerde yaşayan Türkmenlerden tarafımızdan derlenmiş, yazıya geçirilmiş ve incelenmiştir.

2. Metin ve Değerlendirme

Çalışma, aşağıda belirtilen iki ana başlık altında ele alınacaktır.

1. Türkmenler arasında Muharrem ayında icra edilen ritüeller
2. Muharrem ayı ritüelleri çerçevesinde oluşan sözlü halk edebiyatı ürünleri ve bu ürünlerin geleneksel anlatıcıları

2.1. Türkmenler Arasında Muharrem Ayında İcra Edilen Ritüeller

Irak'ın genelinde Muharrem ayı ritüelleri Zilhicce ayının son gününde Kerbela'da bulunan Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın yatırılarındaki kubbelerde asılan ve intikamlarının henüz alınmadığına bir işaret anlamına gelen kırmızı bayraklar indirilip yerine taziye simgesi olan siyah bayraklar asılarak başlar (Kk1). Bu dinî ritüeller Kerbela'dan başlayarak Irak'ın diğer illerine yayılır. Başlangıçta Bağdat'ta Kazımiye semtinde yatırı bulunan Şii kesiminin 7. imamı Hz. Musa El-Cevad'ın yatırının kubbesine “Ya Hüseyin (ياحسين) ve Ya Kamer Beni Haşim (ياقمر بني هاشم)” olmak üzere iki bayrak asılır. İlk bayrak Hz. Hüseyin'in, diğeri ise Hz. Abbas'ın yatırından getirilir. Böylece başkent Bağdat başta olmak üzere Irak'ın diğer illerinde de taziye merasimleri ve muharrem havası başlatılır (Kk2).

Ev ve işyerlerinin çoğunda bayraklar, Hz. Hüseyin, Hz. Abbas, Hz. Hüseyin'in aile fertlerinin temsili resimleri asılır, siyah elbise giyilir; Hz. Hüseyin'in özlü sözleri büyük kumaşlara yazdırılır.

Bu mübarek ayda insanlar Hz. Hüseyin ve ailesinin yüz suyu hürmetine Cenab-ı Allah'tan murat ister, hacetlerinin yerine getirilmesi için dua eder ve adak adarlar. Bu durumun sadece Şii mezhebine bağlı olan Türkmenler için değil, bütün Irak halkı için geçerli olduğu söylenebilir. Örneğin, çocuğu olmayan kadınlar, çocuk sahibi olabilmek için bu ayda çeşitli dilek tutma yollarına başvurumaktadırlar. Hamile olmayan kadınlar, hamile kaldıkları takdirde, bir sonraki yıl Hz. Hüseyin için siyah elbise giyeceklerini, yemek pişireceklerini, Kerbela'ya yayan olarak [yürüyerek] gideceklerini, fakir fukaraya yardım edeceklerini söyleyerek dilek tutarlar (Kk3).

Muharrem ayı sırasında Türkmenler dâhil bütün Şii kesimi, bir yaşında olan çocuklara yeşil elbise giydirir. Bu pratiğin Kerbela toprağında kundaktayken kendisine isabet eden bir okla şehit edilen Hz. Hasan'ın oğlu Kasım'ın anısını ihya etmek amacıyla yapıldığı söylenmektedir (Kk5).

Halk bu ayın ilk günlerinden itibaren büyük kazanlarda yemek pişirir; konu komşu ve fakir fukaraya tabak veya tencereler içinde dağıtır. Et ve nohut ezmesi karışımından pişirilen “kıyma aşı” ile “pilav”, bu yemeklerin başında gelir. Irak halk kültüründe “kıyma aşı”, Muharrem ayı ile anılır bir yemek olmuştur. “Herise” de kıyma aşı gibi Muharrem ayı yemekleri ile anılır. Herise, buğday ve et ezmesi karışımı ile büyük kazanlarda pişirilir. Bu kazanlar büyük kepçelerle karıştırılır ve insanların çoğu bunu karıştırırken murat ister ve dilek tutarlar. Halk sevap kazanmak ve “murat almak” için yemeklerin pişirildiği büyük kazanlara az miktarda tuz atar. Bazı insanların kepçe ile bu kazanı karıştırırken Hz. Hüseyin, Hz. Fatma ve Hz. Abbas’ın yüzünü gördüğü rivayet edilmektedir (Kk3). Ayrıca kuru fasulye ile pilav, pilav üstü et veya tavuk gibi yemekler de pişirilip dağıtılır. Konu komşulara tabaklar içinde baklava başta olmak üzere diğer tatlı çeşitlerinin dağıtımı yapılır. Kimileri ise yemeği pişiren aileye bir miktar para vererek yapılan yemeğin maliyetine katkıda bulunur (Kk4).

Ölmüş ataların ruhundan medet ummak Türkler arasında çok köklü bir inançtır. Bununla birlikte ölmüş atalar için dövünme pratiğinin de eski Türkler arasında var olduğu çeşitli yazılı kaynaklarda geçmektedir. Örneğin, Göktürkler arasında bir ölüm vuku bulduğu zaman, ölü bir çadıra konur; oğulları, torunları, erkek-kadın başka akrabası atlar ve koyunlar keser, çadırın önüne sererler. Ölü bulunan çadırın etrafında at üzerinde yedi defa dolaşırlar Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip ağlarlar. Yüzlerinden kan ve yaş karışık olarak akar (İnan, 2006:177).

Muharrem ayının 9. gününde halk sabaha kadar uyumaz; buna “Hicce/حجة” adı verilir. Söz konusu gecede sabaha kadar halk dövünerek ağlar. Halkın çoğu bu gecede evde yemek pişirmez. Ocak ateşinin yakılmamasının gerektiğine inanılmaktadır (Kk7). Halkın bir kısmı bu gecede Kербela’ya gider, Hz. Hüseyin ve kardeşi Hz. Abbas’ın yatırlarını ziyaret ederler. Bazı illere uzak olmasına rağmen halkın bir kısmı oraya yayan olarak gider. Bu günde fakir fukaraya, yetim-öksüzlere, para ve elbise vermenin çok sevap kazandıracağına inanılır.9. günün gecesini 10. gününün sabahına kadar Kербela’da geçirenin yetmiş yıllık sevap kazanacağına inanılır (Kk8).

Bağdat başta olmak üzere Irak’ın muhtelif illerinde Hz. Hüseyin için toplu yürüyüşler düzenlenir; sokak, mahalle ve caddelerde çadırlar kurular; ziyarete giden vatandaşlara çeşitli hizmetler sunulur, yiyecek ve içecekler dağıtılır. Söz konusu çadırlarda büyük hoparlörlü teypler ve CD çalarlarda Hz. Hüseyin, Hz. Abbas ve Hz. Hüseyin’in ve aile fertleri ile ilgili mersiye ve sine-zen¹ havaları çalınır. Türkmenler arasında deste olarak bilinen bu toplu yürüyüşler, Saddam Hüseyin iktidarının düştüğü 9 Nisan 2003 tarihinden sonra çoğalmıştır (Bayatlı, 2016: 15).

Rivayetlere göre, Hz. Hüseyin savaş meydanında yere düştükten sonra düşmanlar, atları ile onun göğsü üzerine basmışlardır. Bu yüzden günümüzde sineye

vurma âdeti sırasında onun acısını paylaşmak amacıyla göğüsten kan çıkarmanın da sevap sayılacağına inanılır. Böyle yapınca Hz. Hüseyin'in ak ve temiz kanının öcü alınmış olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda Hz. Hüseyin'in kafası savaş meydanında bir taşla vurulmuş ve kanı akıtılmıştır. Bu yüzden Şii kesim başlarına vurarak kan çıkarmaya çalışırlar (Kk9) .

Son yıllarda yayan olarak Kербela'ya giden ziyaretçiler için masaj hizmeti (Omuz, kol, ayak ve bacak masajı yapma) verilmeye başlanmıştır (Kk2). Yayan olarak Kербela'ya giden ziyaretçiler ellerinde yeşil bayraklar taşırlar. Böyle yapınca Hz. Hüseyin tarafından karşılanacaklarına inanırlar. Dilek tutanlar ve murat isteyenler de ellerinde bayrak taşıyarak Kербela'ya giderler (Kk10). Bazı illerden Kербela'ya konvoylar şeklinde gidilir. Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın yatırıları arasında toplu bir şekilde sinezen merasimi düzenlenir ve büyük hoparlörde hangi il veya ilçeden geldikleri anons edilir.

Şii topluluğu arasında Muharrem'in ilk on gününde oruç niyetini almadan oruç tutmak müstehaptır. Muharrem'in 10. gününde oruç tutmak caiz değildir. Hz. Hüseyin ve ehlibeyti ile dayanışma içinde olduklarını kanıtlamak için halk yoğurt, süt vb. yiyeceklerle orucunu açar. Bunun yanı sıra bu günlerde kimse çalışmaz, dükkânlar ve işyerleri kapatılır (Kk8).

Bu günlerde zorunlu olmadıkça tıraş olunmaz, eğlenceli ve keyifli işlere girilmez, lükse kaçan hayvani gıdalardan uzak durulur, su yerine sulu gıdalar tercih edilir, çatal-bıçağın görülmediği mütevazı sofralar kurulur (Kk5). Halk bu günlerde temiz elbise giyer, elbisenin düğmelerini yukarıdan açar. Fazla gülmez, eğlenmez ve yaşamını yas havası içerisinde geçirir.

10. günde halk konvoylar hâlinde sokağa desteye çıkar ve zincir, kılıç, balta ile dövünür ve beyaz kefenler giyinir. “Tatbir” (تطبير)² adı verilen merasim yapılır (Kk9). Bu merasimde kılıçla başa vurulur ve kan akıtılır.

Bu ayda halk açık meydanlarda Teşabih (تشابه) denen Kербela'nın temsili canlandırılmasını seyretmeye gider. Bu oyunlarda Hz. Hüseyin ve beraberindekiler ile Yezit ordusu arasında yaşanan savaşlar canlandırılır. Bu canlandırma da bir nevi halk tiyatrosudur. Tiyatro, kalabalık bir topluluğun iştirakiyle canlandırılır. Hz. Hüseyin Hz. Abbas ve diğer aile fertlerinin rolünü alan kişilerin yüzü yeşil çarşafı örtülür. Hz. Hüseyin'in beraberinde bulunan diğer 72 kişinin rolünü üstlenenlerin yüzü açık olur. Büyük bir heyecanla seyredilen bu canlandırma esnasında kimi seyirci çok etkilenir. Hatta çoğu zaman Yezit'in rolünü üstlenen kişiye saldırdığı ve öldürecesine dövüldüğü görülmüştür (Kk4). Canlandırma alanında, Kербela olayında sözü edilen, düşman askerleri, elbiseleri, kılıç-kalkanları, çadır, kazan, at vb. malzemeler temin edilir.

Hız. Hüseyin'in şehit edildiği Muharrem'in 10. gününde Kerbela'ya giden ziyaretçiler onun için "Tuveyriç Koşusu"nu (ركضة طويريج) yaparlar. Rivayetlere göre, Hız. Hüseyin Kerbela savaşında Irak halkından yardım istemiş, Irak halkı da onun yardımına koşmuş, ama ona vardıklarında başının gövdesinden kesildiğini ve aksakalının kanlara karıştığını görmüşler (Kk6). Ziyaretçiler her yıl Muharrem ayının 10. gününde öğlen namazından sonra Hız. Hüseyin ve Hız. Abbas yatırları arasındaki mesafeyi toplu olarak koşarlar. Bu koşu sırasında bazı ziyaretçiler kumaş parçalarını Hız. Hüseyin yatırının üzerine atarlar. Bunu yaptıklarında dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar (Kk 7).

Ziyaret sırasında bazı ziyaretçiler Hız. Hüseyin ve Hız. Abbas'ın yatırlarındaki demir tırnaklıklara bez bağlar ve dilek tutarlar. Söz konusu bez bir başka ziyaretçi tarafından çözülürse dileğin gerçekleşeceğine inanılır. Bu pratik Türk dünyasının muhtelif yerlerinde icra edilmektedir (Kalafat, 2010: 298, 390, 391). Bununla birlikte yayan olarak Kerbela'ya gidenler, yolda dinlenince yer/ toprak üzerine yazı yazarak dilekte bulunurlar. Kutsal saydıkları bu yerlerin/toprakların üzerine yazdıkları dileklerin gerçekleşeceğine inanırlar (Kk1).

Muharrem ayının 21. gününde Şiiler tatlı dolu bir tepsi hazırlar, bu tepsinin üstüne seyit dua okur. Dua okunduğunda orada hazır bulunanlar ellerini tepsinin altına koyarlar. Dua bittikten sonra tatlılar dağıtılır (Bayatlı, 2016:18). Buna "Kisve duası" adı verilir. Ayrıca buna "Hız. Fatma'nın Sevinci" anlamına gelen "Farhat'üz-Zehra" (فرحة الزهراء) denir. Bu ritüele göre, Hız. Hüseyin'in gövdesinden ayrılan başı gövdesinin defnedildiği yere getirildiğine inanılır ve böylece sevenlerinin acısı diner (Kk7).

Hız. Hüseyin ölene kadar aç ve susuz bırakıldığı için Şii kesimi özellikle su dağıtmayı büyük sevap sayar. Su dağıtırken "iç ve Hız. Hüseyin'in susuzluğunu hatırla" (اشرب وتذكر عطش الحسين) denir. Hatta Şii kesimi arasında Dicle Nehri'nin Hız. Fatma'nın mihri muacceleli, Fırat Nehri'nin ise mihri müecceleli olduğu inancı³ yaygındır. Bu yüzden her fırsatta "Nasıl olur da Hız. Hüseyin annesinin mihri muacceleli ve mihri müecceleli olan bu nehirlerden su içmekten men edilmiş?" ifadesi esfle dile getirilir (Bayatlı, 2016:18).

Sevap kazanmak ve hayır iş yapmak düşüncesiyle Hız. Hüseyin için yapılan ikramlar çerçevesinde özellikle kadınlar tarafından onun kundaktaki şehit oğlu Abdullah'ın ruhuna süt ve meyve dağıtır (Kk5).

Şiiler saçlarının ucunu keser ve pişirilen yemek kazanlarının altındaki ateşe atar. Böylece bereket kazanılacağına, ayrıca bunu yapan kızların saçının uzayacağına inanırlar (Kk5).

Şii kesimi arasında, içinde Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın cesetleri defnedildiği için Kerbela'nın toprağı kutsal bir toprak olarak kabul edilir Bu yüzden Kerbela toprağından yapılan daire, üçgen, dörtgen vb. şekillerdeki taşları getirip namaz kılarken secde sırasında alın kısımlarının onun üzerine konmasına özen gösterirler (Kk2).

Muharrem'in 40. gününden sonra gelen Safer ayında hayat normal akışına döner; Hz. Hüseyin ve Hz. Abbas'ın yatırları üzerine asılan bayraklar aşağı indirilir.

Türkmenler arasında tespit edilen bu pratiklerin Irak'ta yaşayan diğer etnik gruplarına mensup Şiiilerin arasında da benzer şekilde yapıldığı söylenebilir (Bayatlı, 2016:12-22). Muharrem ayı sırasında icra edilen bu âdet ve uygulamalar arasında; bayrak asma, siyah elbise giyme, sakal uzatma, dövünme, saç kesme, yemek pişirme, taziye meclislerini kurma vb. gibi pratiklerin benzerlerine eski Türk inanç sisteminde de rastlanır.

Söz konusu pratiklerin başında yer alan çeşitli rengârenk bayrakları asma pratiğı eski Türkler arasında mevcuttur. Türk halk kültüründe de bayrak, dinî ve mistik boyutu olan bir olgudur (Kalafat, 2009:196). Eski Türk inançlarından itibaren var olan bugün güney Sibiry ve Moğolistan Türk kültür bölgelerinde varlığını Şaman, Budist ve Müslüman halkın saçıkları ile de sürdürülen Ovoo/Oboolar oba, çadır bağlantılı inanç içerikli yapılanmalar olup Türk inanç kültüründeki bayrak anlayışının kökenleridirler (Kalafat, 2009:180). Bayrak, Türk kültürlü halklarda sadece sembol değil, aynı zamanda bir anlaşma aracıdır. "Bayrak kaldırma, bayrak asma, bayrak sallama, bayrak açmak, bayrak göstermek, bayrak dikmek, bayrak indirme" ayrı ayrı anlamları olan deyimlerdir (Kalafat, 2009:182). Eskiden de Türklerin ölülerinin mezarlarına bayrak diktiğı çeşitli kaynaklardan öğrenilmektedir (İltar, 2003:11-19). Tahtacılar arasında evlilik töreninde bayraktar ve arkadaşları, bayrak direğı yapmak için uzunca bir çam ağacı keser, bu ağacın ucuna yaşlı bir kadın tarafından bayrak asılır. Bayrakla direğın tepe noktası arasına ayna bağlanır. Bayrak direğının çam ağacından olması ve bu ağaca bayrağın yaşlı bir kadın tarafından asılması, bayrakla direğın ucu arasına ayna asılması ağaç kültü, atalar kültü ve mitolojik bir unsur olarak aynayla ilgilidir (Kayaabşı, 2016:50). Bununla birlikte günümüzde Cayık, Som ve Anadolu'da Tahtacılar arasında ölü gömme geleneklerinde görülen "Yel bayrağı"⁴ geleneğı devam etmektedir (Dilek, 2008:633-634).

Siyah elbise giyilmesi ve siyah bayrakların asılması pratiğıne gelince, genel hatlarıyla bakıldığında bütün dünya mitolojilerinde ve simgeciliginde kara rengin daha çok olumsuz anlamları ifade etmek üzere kullanıldığını görmekteyiz. Türklerde kara renk genellikle şu anlamlarda kullanılmıştır: 1.Kuzeyde olan bir yer (şehir, ırmak, göl vs.) ya da kuzeyde yaşayan bir topluluk. 2. Şiddet, güç ve yoğunluğu ve gerçeğı vurgulamak için, 3. İyi ya da iyilik ilkesinin karşısında olumsuz ya da kötü olan ilkeyi belirtmek için. Yas, ölüm gibi insanın hayatında meydana gelebilecek

üzüntü verici hususları ifade etmek için (Çoruhlu, 2006:188). Ölünün arkasından siyah elbise giyilmesi eski Türkler arasında eskiden mevcuttur (Kalafat, 2011:46).

Türklerde yeşil renk gençliğe, umuda, yeniden doğuşa, cennete, koyu olduğu takdirde ölüme işaret edebildiği gibi geçiciliği ve kıskançlığı da ifade edebilir. Ayrıca âşıklar çifti olarak sunulan Venüs ve Merkür'ün rengi olup bundan dolayı ilkbahara, bitkilerin çoğalmasına, bolluk, başarı ve mutluluğa işaret eder (Çoruhlu, 2006:198).

Eski Türk inanç sisteminde ata ve ata kültürünün çok önemli bir yeri vardır. Ölmüş ataları özellikle babaların ve önemli insanların mezarlarını ziyaret etme ve ruhlarına kurbanlar sunma inanç ve adetlere "Atalar kültürü" adı verilmektedir. Atalar kültürü, ölmüş ataları tazim ve onlar için kurbanlar sunma inanç ve âdetidir. Ölen ataların ve özellikle babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, onlara karşı duyulan minnet duygusu, atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır (Artun, 2005:102).

Ölümlerin arkasından yemek pişirmek eskiden olduğu gibi günümüzde de Türkler arasında süregelen bir pratiktir. Hun ve Oğuzlar dâhil eski Türkler ölümleri için Yoğ adı verilen ölü aşı pişirmişlerdir (Koca, 2003:174). Eski Türkler arasında ölenin ruhunu memnun etmek için verilen yiyeceklere "ıduk" adı verilir (İnan, 2006:189-195). Bununla birlikte ölen kişinin ardından belli günlerde anma törenlerini yapma pratiği eski Türk inanç sisteminde de mevcuttur. Türkler arasında ölünün üçü, yedisi, kırkı, elli ikincisi ve yılı gibi anma törenleri yapılmaktadır (Örne, 1971:79-89).

Orta Doğu insanı için evin çok önemli ve kutsal bir önemi vardır. Dolayısıyla halk inançlarında sık sık evle ilgili hususlara değinilir. Bu çerçevede ev motifi Muharrem ayı merasimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Türk kültüründe de eskiden ev sözü çadır ile ilişkilendirilmiştir (Ögel, 2000 C.3: 3). Muharrem ayında Irak'taki Şii kesimi arasında evlerin çeşitli yerlerinde siyah kumaş ve bayrakların yanı sıra Hz. Hüseyin'in temsili resmi ve sözleri kumaşlara yazdırılarak duvarlara asılır.

Ölünün arkasından dövünme, saç yolma ve tırnaklama pratiği, eski Türkler arasında mevcut olduğu çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz. Şii kesimi arasında zincirle sırta vurma pratiği, eski Türklerin de kendilerini çeşitli aletlerle yaraladıkları pratiğe benzemektedir (Roux, 1998 199-230, Fazlan 1995: 137-146, İnan 2006:176-200). Eski Türklerde ölünün arakasında düzenlenen yuğlar tüyler ürpertici bir şekilde cereyan etmiştir. Bu törenlerde yüzler dilinmiş, burunlar ve kulaklar kesilmiş ve saçlar yolunmuştur (Falzan, 1995:144).

Muharrem ayı sırasında yatır veya mezarlara çaput ve bez bağlama pratiği eskiden olduğu gibi günümüzde de Türkler arasında çok yaygın bir pratiktir. Türkler eskiden çeşitli dilekleri dilemek için kutsal sayılan yatırları ziyaret eder,bez veya ip bağlarlardı (Eröz, 1992:103).

Ziyaretçilere su dağıtmanın benzer pratiği eski Türk inanç sisteminde de mevcuttur. Türk inanç sisteminde su, ıduk/kustaldır; su iyeleri de ıduktur/mukaddestir. Türk inanç sistemine göre, su çoluk çocuk sahibi ve mahiyetinde bir takım gizli güçleri bulunduran koruyucu bir iyedir (Araz, 1995:54-55).

2.2. Muharrem Ayı Ritüelleri Çerçevesinde Oluşan Sözlü Halk Edebiyatı Ürünleri ve Bu Ürünlerin Geleneksel Anlatıcıları

Muharrem ayı, Irak coğrafyasında yaşayan çok etnik yapılı halkın tamamı için oldukça önemli bir yere sahip olmasından dolayı halk edebiyatı ürünlerinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu ürünlerin çoğunun mersiye tarzında şiir ve hikâyelerden oluştuğu söylenebilir.

Muharrem ayı boyunca Irak Türkmenleri arasında Hz. Hüseyin'in Medine-i Münevver'den Kerbela'ya nasıl ve niçin geldiği taziye meclisleri kurularak mersiyelerle anlatılır.

İl ve ilçelerde bu günlerde toplu yürüyüşler/desteler düzenlenir. Bu destelerin son durağı il veya ilçenin en büyük Hüseyiniyesi olur. Söz konusu yürüyüş sırasında konvoyun başında elinde mobil mikrofon bulunan "Mulla" mersiyelerini davullar eşliğinde söyler. Mersiyenin içeriğine uygun davul ritmi değişir. Konvoyda bulunanlar ise mersiyenin nakaratını (varsa) tekrarlar ve zincir ya da eli ile dövünür.

Bazı aileler, evlerinde Hz. Hüseyin için taziye meclislerini düzenlerler. Bu meclislere konu komşu ve akrabalar davet edilir. "Mullaye" adı verilen ve yürek yakan kadın anlatıcılar getirilir. Mullaye, meclisin ortasında oturup Hz. Hüseyin ve beraberinde bulunanların yaşadığı Kerbela/ Taf (الطف) olayını yürek yakan bir üslupla ezgili bir şekilde anlatır. Anlatma sırasında meclistekileri daha da coşturmak için şiir okur. Hazır bulunan kadınlar ise hem Hz. Hüseyin ve ehlibeyti hem de yakın zamanlarda kaybettikleri akrabaları için dövünerek ağlarlar (Kk3).

Benzer bir şekilde Hüseyniye veya büyük misafirhane salonlarında düzenlenen erkekler meclisinde mulla (Bazı Türkmen yerleşim birimlerinde mulla yerine Arapça olan radud (رادود) sözcüğü kullanılmaktadır.)adı verilen anlatıcı getirilir. Bu mecliste mulla, hazır bulunanlara Kerbala olayını ve Hz. Hüseyin ile ehlibeyti arasında yaşanan diyalogları yürek yakan bir şekilde anlatır (Kk10). Orada hazır bulunanlar sinelerini ve başlarını vurarak dövünürler.

Yukarıda da belirtildiği gibi Muharrem'in ilk üç gününde, 4. gün anlatılacak olan Kerbela- Taf (الطف) olayında şehit düşen ve katılan karakterler tanıtılır ve bu karakterlerin yaptıkları ve yaşadıkları anlatılır. 5. günde Müslim Bin Akil'in hikâyesi, 6. günde Müslim Bin Akil'in çocuklarının hikâyesi, 7. günde Hz. Hüseyin'in kardeşi Hz. Abbas'ın hikâyesi anlatılır. 7. gün taziye merasimini düzenleyen ev

sahibi “Sevap” (ثواب) denen yiyeceği dağıtır. Halk bu günde özellikle Hz. Abbas’ın Kerbela savaşında kesilen ellerine delalet olan ekmek dağıtır. 8. günde daha küçücük bir gençken şehit düşen Hz. Hüseyin’in oğlu Kasım’ın hikâyesi anlatılır (Kk6). 9. günde 14 yaşındaki İmam Ali El-Ekber’in şehit düştüğü gündür. Yemek ve içecekler dağıtılır. 10. gün yani Aşurâ günü Hz. Hüseyin’in şehit düştüğü gün olmasından dolayı halk sabaha kadar uyumaz, dövünür ağlar ve Hz. Hüseyin ile ilgili acı dolu mersiyeleri dinler. Halk bu gecede zincir, balta, bıçak, kılıç gibi keskin aletlerle kendi kendine vurur ve kanını akıtır. Sabah olunca halk birbirine başsağlığı diler ve “Allah bu belada sevabınızı yüceltsin” anlamına gelen *Azama Allah’üucurüküm fi haza El-masab el celil*(عظم الله أجوركم في هذا المصاب الجليل) der ve Hz. Hüseyin’in acısı için saat 12:00’ye kadar oruç tutar (Bayatlı, 2016:16). Bazı anlatıcı kadınların verdiği bilgiye göre, Umeyye çocukları bu günü yani Muharrem’in 10. gününü bir mutluluk ve bayram günü olarak ilan etmişlerdir (Kk7).

Söz konusu anlatıcılar, aynı zamanda, düğün, imamların doğum günleri, sünnet düğünleri vb. sosyal ve dinî münasebetleri de yönetirler. Bunlara tören veya meclis sahibi veya da kendilerini davet eden tarafından bir meblağ para verilir. Paranın miktarı üzerinde hiçbir zaman konuşulmaz, pazarlık yapılmaz. Yapılırsa sevabın ulaşmayacağına inanılır.

Hz. Abbas’ın şehit düştüğü 7. günde Hz. Ali’yi teselli etmek inancıyla Şiiler yeşil bayraklar asar ve taziye meclislerini düzenlerler (Kk4). Taziye adı verilen törenlerin düzenlenmesi, yas merasimlerinde ağıtların söylenmesi ve “Maktel-i Hüseyin” türü eserlerin okunması geleneksel hâle getirilmiştir.

2.2.1. Şiirler

Irak Türkmenleri zengin bir halk şiiri kültürüne sahiptir. Günümüze kadar halk şiiri tarzında şiir yazan yüzlerce şair yetişmiştir. Aşk, vatan, millet, gurbet, ayrılık vb. konuların yanında insanlık tarihinde utanç verici bir hadise sonucunda acımasızca katledilen peygamber efendimizin torunu Hz. Hüseyin ve ehlibeyti ile ilgili Türkmen halk şairleri yürekleri yakan ve duyguları coşturan yüzlerce şiir parçasını ortaya koymuşlardır. Bu şiirlerin bir kısmı sinezen merasiminde icra edilirken, diğer kısmı ise kurulan taziye meclislerinde okunur. Söz konusu şiir örneklerinin birkaç parçasına aşağıda yer verilmiştir:

Hüseyin’di (Hüseyin’dir)

Başsız beden yaralı can Hüseyin’di
Kerbela’da düşen qurban Hüseyin’di

Qılıçların mihrabında namazın
Qılan, qurban veren haqqabuğazın
Bu sahrada elde eden mezarın
Qum üstünde başsız yatan Hüseyin’di

Yalğuz (yalnız)ğerip (garip)Kerbela'dadüşan
Ağ saqallı öz qanına bulaşan
Başı ârşaox üstünde ulaşan
Perresi (sayfası) qan, qanlıQurân Hüseyin'di

Cebraîl'in qucağında beslenen
Dili Quranaşağ çağdan seslenen
İndi çölde ve hesrettehirslenen
“Helmin muin” (Yardım eden var mı?) diye sultan Hüseyin'di

Secdegahıqana batan bu çölde
Varı yoxuheqqe satan bu çölde
Başsız ceset uryan yatan bu çölde
Heyder oğlu bu qehreman (kahraman) Hüseyin'di

Yetim qızlarqenşarında can veren
Kerbela'ya izzet şeref veren
El yerine zalimlere qan veren
Zülmeqarşı, qopan tufan Hüseyin'di

Kerbela'da kesik başın güneşi
Heq Allah'ın ufquna ulaştı
Bu manada melaikeler seleşti (konuştu)
Tecsit olan Qapkevseyin Hüseyin'di

Muntahadanqopansedre yaprağı
Üzük(yüzük) için kesilen şah parmağı
Xilqetinde (yaratılışında) enbiyalar ortağı
Bu muqaddeslülü (pırlanta) mercan Hüseyin'di

Ğem diyarı Kerbela'ya vay diyim (diyeyim)
Müptelayım bu aşqarısveydiyim
Yetmiş iki qurbanaleyleydiyim
Heqqıhıqan eden insan Hüseyin'di

Qurbangahda bu qurbanın annesi
Bu meydanda baş baqınan annesi
Zehra diyer cismi qanın annesi
Menim kimin bu bağı qan Hüseyin'di

Hazimdiyercırxa çatan çağımda
Ehl-i beyt'e şiir dolan bağımda
İnşallah mahşar günü sağımda
Defterime büyük (büyük) unvan Hüseyin'di (Dakuklu, 2009: 91-93)

Zeynep Ana İmam Hüseyin'in cesedini meydanda ararken

Başı bedensiz qardaş
Qalmışam sensiz qardaş
Hanı Hüseyin'im hanı
Vuruldu axtıqanı
Baş ayrılmış bedennen
Oxa tutulup canı

Ses ver sesime Hüseyin
Ne oldu Qasım'a Hüseyin
Nece qıydı düşmanlar
O Abbas'a Hüseyin

Bir sözü var dur Hüseyin
Sensiz günüm gör Hüseyin
Qulağ ver dinle meni
Gel halimi sor Hüseyin

Ey qardaşyaralıyam
Yaralı belalıyam
Aç gözü bax halime
Yaslıyamqereliyem

Kim sene qıydıqardaş
Cigerim oydu qardaş
Menim kimin ğeribi
Qardaşsızqoyduqardaş

Ruqayya sene ağlar
Ağlar cigerim dağlar
Kimi var sennen sora
Oxşar derdini sağlar

Gevlime(gönlüme) ataş saldı
Cigerim yaraladı
Biz düştüğ Şam yoluna
Sen Kerbela'daqaıldı

Söyledim gelme bura
Qıyallar sene sora
Dönersem Medine'ye
Ne diyimgetsem ora

Yola düştüğ piyade
Uğradığdad feryada
Hüseyn'i başsız gömdüğ
Sahra-yıKerbela'da

Hayder Kamil'in sözü
Qurbanı size özü
Qelemiximetiyizde
Yumundaaçığ gözü (Tuzlu, 2016:35-38)

Bu Gece

Canım Zeynep qardaşını veda edende Aşura günü keennama (sanki) bele diyirdi ki
Ya ilahibuqaranlıkqoyqalsın bu gece
Ne olur gün çıxmasın bu gece
Qoy ay uzanasın bu gece

Bu gece son gecemizdi, gel oturqardaş Hüseyn
Başına pervana teki Zeynep dolaşın bu gece
Qoy başın dizlerim üste cox dayandırma meni
Gözünün al qanınamenher uyansın bu gece

Çox dolanma xeymelerde (çadırlarda) zar u hayran ağlama
Qorxıram alsın sesin Aşğar uyansın bu gece
Sıxmaçox alma quçağaQasım'ı gâh Ekber'i
Getirim xınnaları eller boyansın bu gece

Fırat üstünde qelem olmazdan evvel qolarım
Çağırım sal boynuna qolar dolansın bu gece
Getirim al siney üste nazenin Ruqayye'nioxşayağ
laylayqızıqoyma dolansın bu gece⁵

Günahı çox çoxtu her şeyden ağır

İmdataolaşsınHüseyni çağır
Aşıqammecnunembütünevilden
Hüseyn'e ağlaram ne geli elden

Sevdası başımızda taki ezelden
Günahı çoxçoxtu her şeyden ağır
İmdataolaşsınHüseyni çağır

Zehmetti bu aşığıevlimden geçsin
Hüseyn'den başkasın zehmetti seçsin
Mehşerde halıma özü yetişsin
Günahı çoxçoxtu her şeyden ağır
İmdataolaşsınHüseyni çağır

Haqqımdı Hüseyn'e men aşiq olum
Hem özü 'ayalı (ailesi)çox gördü zulüm
Bu ğeripKerbelada kesildi mazlum
Günahı çoxçoxtu her şeyden ağır
İmdataolaşsınHüseyni çağır

Elinin üstünde Aşğaroxlandı
Xeymeler dağıldı birbiryoxlandı
Aşğar'ınqanıyla asman qoxlandı
Günahı çoxçoxtu her şeyden ağır
İmdataolaşsınHüseyni çağır

Gönderdi meydana Hüseyn, Yusuf'u
Benziri lale gül getti sevgilim
Salmarıx elimizden Muhammet dinini
Günahı çoxçoxtu her şeyden ağır
İmdataolaşsınHüseyni çağır⁶

Gözlerim babama qan ağlar

Ruqayya, sensiz oldu bir sürgün
Bibi Zeynep yetiş görmiyi gözlerim
Harda düşüğ babam çekip düzlerim
Dadhavar eylerim eşit sözlerim
Gözlerim açıp seni göreydim bugün
Gözlerim babama qan ağlar
Ruqayya, sensiz oldu bir sürgün

Neler geldi baba sensiz başıma
Düşmanın rahmi yoxtıaxan yaşıma
Kimse çara etmez bu ataşıma
Kime şikat (şikayet) edim men sensiz bugün

Gözlerim babama qan ağlar
Ruqayya, sensiz oldu bir sürgün

Bibi Zeynep görmiy gözlerim ne var
Gözüm açım Hüseyin'di görüm ne var
Dünya beke çox dar oldu ey havar
Qan ağlar gözlerim Hüseyin'e bugün
Gözlerim babama qan ağlar
Ruqayya, sensiz oldu bir sürgün

Hanı ammım (amcam) Abbas derdim dilesin (dinlesin)
Qardaşım Ali Ekber bacım selesin
Şialar menmimnen aza (matem) eylesin
Hüseyin'im başını görmüşəm bugün

Gözlerim babama qan ağlar
Ruqayya, sensiz oldu bir sürgün⁷

Menhere Doğranan Cana Qurban

Menhere doğranan cana qurban
Hanı baş hanı barmağ
Hüseyin can, vay Hüseyin can
Ver cevap ataşım belki sönsün
Kim kesip başını men öleydim
Ver cevap ya Hüseyin Zeynep ölsün

Ver cevap qardaşım Zeynep'em men
Almışam tek başa bekesem (kimsesizim) men
Gözyaşım silim yaralarım
Doğranan canıyaqurban
Menhere doğranan cana qurban

Kim seni saldı qumların üstte
Yatma qumdatelelrin üstte
Qax getir harda qaldı kesik baş
Onu da qoy bu dizlerim üstte
Menhere doğranan cana qurban

Qaxgıdağ Qasım'ıy al qucağa
Ekber'in qoy dudağın dudağa
Qalmasıabrutaqat canımda

Asğar'ı getirin al qucağa
Menhere doğranan cana qurban

Axtarı seni Ruqayya gelsin
İster siney üstünde yatsın
Saxlaqolarıyqurbanollam
Kesilsin barmağıyqoyma görsün
Menhere doğranan cana qurban⁸

Söz konusu örnekler çoğaltılabilir. Ancak tekrara düşmemek düşüncesi ile verilen örneklerle yetinilmiştir. Türkmen halk şairleri, Hz. Hüseyin ve ehlibeytinin sevgisiyle yürekleri yakan güzel şiir parçalarını söylemektedirler. Söz sanatını ustaca kullanarak bu acı olayı en güzel şekilde şiirlerine yansıtmaya çalıştıkları görülmektedir. Kerbela olayını sadece erkek anlatıcılar değil, kadın anlatıcılar da ustaca anlatmaktadırlar.

Halk şiirinin dili sade olmasından dolayı bütün halk söylenen veya anlatılmak istenen düşünceleri kolayca anlar. Bu nedenle Kerbela ile ilgili okunan şiir parçaları çocuğundan yaşlısına, okuryazarlığı olmayandan yüksek tahsillisine kadar herkesçe kolay anlaşılır.

2.2.2. Hikâyeler ve Anlatıcılar

Sözlü gelenekte yaratılan anlatıların günümüze kadar gelmesinde en önemli görevi anlatıcılar üstlenmiştir. Anlatıcı, toplumsal belleğin sözcüsü ve taşıyıcısı konumunda kültürel bellekten beslenerek her icra esnasında anlatıyı yeniden yaratır. Anlatıcı hitap ettiği dinleyici kitlesine icra ortamına ve kendi psikolojik-fizyolojik durumuna bağlı olarak, bir başka deyişle bağlamın gerektirdiği şekilde anlatıya yeni bir form kazandırır (Akyüz, 2011:16).

Halk edebiyatı metinleri, doğduğu toplumun bir vücudu sayılır; anlatıcı ise bu vücudu süsleyerek, onu canlı, çekici ve etkileyici bir şekilde sunma görevini üstlenir. İyi anlatıcı bu vücudu daha güzel anlatır ve benimsetir. Kerbela olayı da Arap ve Türk gibi millet ve diğer topluluklar ile Irak'ın bir vücudu sayılır. Bu vücudu da süsleyip en iyi şekilde sunma görevi de Türkmenler arasında mulla adı verilen geleneksel anlatıcı üstlenmiştir.

Kerbela olayını anlatan mulla, Hz. Hüseyin ve ailesinin Kerbela'ya gidişleri ve orada yaşadıkları olayları, hazır buldukları meclisteki dinleyicilere ustaca anlatırlar. Bu usta anlatıcılar, Türk halk edebiyatında destan ve halk hikâyeleri anlatan usta anlatıcılara benzemektedir.

Günümüzde Türk boyları arasında destan/ hikâye anlatan bu sanatkarlar, geniş Türk coğrafyası ve tarihi süreç içinde değişiklikler göstermiş olsalar da yaşatıldıkları sosyal çevrede fonksiyonları aynı olmuştur. Anlatıda esas unsur vaka olup, belirli bir olay ya da durumun anlatılmasının yanı sıra “söylemin özellikleri” ile hikâye bağlamında özel kullanımlar dikkate alınmalıdır. Zira anlatıcılar, geleneksel anlatımın yanı sıra kişilerin özellikleri, sosyal çevre, zaman, mekân dinleyici ekseninde değişik sunumlar yapabilir (Yücel Çetin 2016: 42).

Irak Türkmenleri arasında Kerbela olayını anlatan geleneksel anlatıcıda bulunması gereken şartların başında anlatıcının sanatını icra ettiği yörede doğmuş, yetişmiş ve büyümüş olması gelmektedir. Hâl böyle değilse, anlatıcı başarılı bir şekilde sanatını icra edemez, dinleyicilerini etkileyemez, olayla ilgili gerekli etkileşimi sağlayamaz; anlattıkları dinleyici tarafından itibar göremez ve olayın değerini iyi aktaramaz.

İyi bir anlatıcının mensup olduğu milletin/ topluluğun kültür değerlerinin inceliklerine vakıf olması, toplum bireylerinin düşünce tarzını, sosyo-kültürel ve psiko-kültürel yapısını iyi bilmesi gerekir. Kerbela olayının anlatıcısı, anlatım sırasında hitap ettiği kitlenin inanç, örf-adet ve duygularına, olayla ilgili anlayışlarına karşı yanlış bir ifadeye bulunmamaya özen gösterir.

Bu anlatıcılar, olayı yeniden canlandırarak günümüz dinleyicisine yeni yaşanmış gibi inanç çatışmalarına mahal vermeden sunmayı iyi bilirler. Hâl böyle olunca dinleyici olayla ilgili sahip olduğu bilgi birikiminde çelişki yaşamaz ve anlatılanları memnuniyet ve rıza ile karşılar. Anlatıcılar, Türk halk hikâye ve destan anlatma geleneğinde mevcut usta-çırak ilişkisi sürecinden geçerler. Bu ilişkiden geçmeyen biri profesyonel anlatıcı olamaz, anlattıkları toplum nezdinde itibar göremez. Bununla birlikte anlatıcının her fırsatta hangi ustanın yanında yetiştiği dile getirir.

Bununla birlikte bazı anlatıcılar, rüyalarında Hz. Hüseyin, Hz. Abbas, Mullayeler (Kadın anlatıcılar) ise Hz. Fatma, Hz. Zeynep, Hz. Rukaya’yı gördükleri için Kerbela olayını insanlara anlatma sanatına başladıklarını ifade etmektedirler. Bu husus bize Âşık tarzı şiir geleneğindeki rüya motifini (Günay 1999: 78-153, Artun 2001: 66-69) andırmaktadır.

İyi, kabiliyetli ve profesyonel bir anlatıcı, eski olayı günümüzün hayat şartlarına uygun bir şekilde anlatabilir ve dinleyicilerin muhayyilesinde canlandırabilir.

Anlatıcının anlatı sırasındaki yaratıcılığı, bir bakıma sanatkarların yaratıcılığına benzemektedir. Dolayısıyla usta anlatıcı, anlatıyı her anlattığında olay örgüsünün temelini değiştirmeden yeni ilaveler ekler ve yaratıcılığını gösterir.

Türk halk hikayelerinin anlatımında olduğu gibi, ister erkek ister kadın Kerbela olayı anlatıcısı, olayları anlatırken, heyecanlı ve coşkulu bölümleri şiirlere başvurarak dile getirir. Bu durum da onun ustalığının bir yansıması sayılır.

İcra ortamında, büyük bir gönül hoşluğu içinde bulunan dinleyiciler, adeta bir düğüm hâlinde oturarak olayın anlatıldığı zamana dikkatlerini verirler. Böylece anlatıcı ile dinleyici arasında sıkı bir bağ oluşur. Her anlatıcının kendine özgü bir üslubu ve anlatım tarzı vardır. Aynı zamanda sözlü kültür geleneğinin de kendine özgü bir üslubu bulunmaktadır. Bu bağlamda Kerbela olayı anlatma geleneği de kendine özgü bir üsluba sahiptir. Türk destan geleneğinde olduğu gibi Kerbela olayı anlatımında hem monotonluğu veya tek düzeliği kırmak hem de anlatılan olayı daha kısa yolda ifade etmek için yer yer karşılıklı diyaloglara yer verildiği görülür (Çobanoğlu 2003: 82-91).

İster erkek ister kadın Kerbela olayı anlatıcıları, genellikle ikinci veya yatsı namazından sonra hazır buldukları mecliste yüksek bir yerde otururlar. Jest ve mimiklerden de istifade ederek İsmail Görkem'in de ifade ettiği gibi "anlatıyı anlattıklarında halkın hisleri üzerinde dramatik tesirler bırakırlar" (Görkem 2008:27).

Anlatım sırasında dinleyicilerin susması gerekir. Dinleyicilerden ses çıkması anlatıcının kızmasına yol açar. Dinleyicilerin gözü kulağı anlatıcıya odaklanmalı ve onun anlattıkları ile ağlayıp dövünmelidir. Bununla birlikte bu tür meclislerde hazır bulunan erkek ve kadınların kırmızı, mavi, sarı vb. rengârenk elbiseleri giymemeleri gerekir. Bu tür elbiseleri giyen varsa meclise alınmaz, alınsa dahi anlatıcı ve dinleyiciler tarafından kovulur (Kk9). Repertuarı zengin, sesi güzel usta anlatıcıların hazır bulunacakları meclisler her zaman dolar taşar. Anlatım sırasında özellikle erkekler meclisinden çıkmaya kalkışan kişi anlatıcı tarafından herkesin önünde azarlanır (Kk4).

Kerbela olayı anlatıları, diğer anlatı türlerinde olduğu gibi abartı unsurları ile doludur. Sözelimi kahramanlar bir kılıcın tek vuruşu ile yüz adamı keser, bir kişi bin kişiye karşı tek başına savaşır, kahramanın haykırışından yüzlerce silahlı adam kaçır, tek okla onlarca adam vurulur vb. Ancak usta anlatıcı bunları o kadar etkileyici bir şekilde anlatır ki, hazır bulunan dinleyicilerin tamamına inandırıcı gelir. Bununla birlikte anlatılarda olağanüstü motifler de yer almaktadır: Cennetteki saraylar, olağanüstü periler, olağanüstü güce sahip kadınlar, çok güçlü insanlar, olağanüstü yerler, ırmaklar, ağaçlar, güller, topraklar, hadiseler, rüyalar, vb. Kısacası Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* isimli çalışmasında yer alan motiflerin tamamı, Kerbela olayı anlatılarında tespit edilebilir.

3. Sonuç

Irak, beş yüzyıla yakın bir dönemde Türk kültürünün etkisi altında yaşamış çok kültürlü ve çeşitli etnik grupları içinde barındıran bir coğrafyadır. Bu coğrafyanın farklı bölge ve şehirlerinde günümüzde de hayatın çeşitli safhalarında yapılan ritüel ve pratiklerde Türk kültür varlığının tesiri gözlemlenebilir.

Genel olarak Irak'ın bütün illerinde yaşayan farklı etnik gruplara mensup Sünni ve Şii Müslümanların Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Fatma başta olmak üzere bütün ehlibeyte karşı büyük bir sevgi ve hürmetleri vardır. Şiiiler kadar Sünnilerin de çoğu Necef, Kerbela, Bağdat ve Samarra'da bulunan ehlibeyt mensuplarına ait yatırları ziyaret etmektedirler.

Dolayısıyla yatırlara bez bağlama, toprak ve suyun kutsallığı üzerinde vurgu yapma, bayrak asma, tatlı ve yiyecekleri pişirip dağıtma, ölümler için ağlayıp dövünme, atalar ruhundan medet umma, yatırları ziyaret etme, kan akıtma, saç kesme, ateşe bir nesne atma, hastalar için şifa dileme, şişe kırma gibi pratiklerin Türk inanç kültüründe olduğu gibi farklı etnik ve mezhepleri kucaklayan Irak coğrafyasında bulunması kültür etkileşimine bağlanabileceği gibi Türk kültürünün bu coğrafyada hâlâ izini sürdürdüğüne bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Irak'ın asli topluluklarından Türkmenler, bu kültür izi ve unsurlarının günümüze kadar ulaşmasında büyük rol oynamışlardır. Hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın Türk insanı zengin ve rengârenk bir kültür hazinesine sahip olduğu için kendi varlığını nasıl koruyacağını iyi bilir. Irak Türkmenleri arasında halk hikâyesi ve destan geleneğinin diğer sözlü halk edebiyatı ürünlerine göre zayıf olduğu söylenebilir. Ancak Hz. Hüseyin ve ehlibeyt için destansı bir hava ve ortam içerisinde anlatılan Kerbela olayı anlatımının bu geleneğin yerini aldığı ifade edilebilir.

Halk anlatıcıları, destan ve halk hikâyesinin günümüze kadar ulaşmasında büyük bir rol oynamışlardır. Aynı şekilde Hz. Hüseyin ve ailesinin Kerbela'da yaşadıklarını günümüze kadar ulaşmasında da önemli bir rolleri olmuştur. Söz konusu olayla ilgili belki günümüze kadar dünya çapında farklı dillerle kaleme alınan binlerce kitap ve yazı yayımlanmıştır. Ama bu olayı nesilden nesle sözlü olarak aktaran anlatıcılar, olayın benimsenmesinde yegâne rol almışlardır.

Halk hikâyelerinde olduğu gibi Kerbela olayı anlatılarının da, nazım-nesir karışımı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Anlatıcı olayı mensur şekilde anlatmakta, duygu ve heyecanı ifade eden bölümleri ise manzum olarak söylemektedir. Mensur kısımda anlatıcı, anlatının ana hattından sapmadan istediği değişikliği yapabilir. Manzum kısımlarda çok az kelime değiştirebilir.

Muharrem ayı ve bu ayda Hz. Hüseyin ve ehlibeytinin yaşadıkları acı olay Irak Türkmen halk edebiyatı üzerine büyük bir etkisi olmuştur. Türkmen halk edebiyatının bütün manzum ve mensur türlerinde bu olayla ilgili motif ve unsurları tespit etmek mümkündür.

Sonnotlar

1 Yas törenleri sırasında el, kılıç, balta ve zincirlerle göğüs, baş, sırt ve omuzu yumruklama, vurma ve yaralamaya Sine-zen adı verilir.

2 Kılıçla başa vurularak kan akıtmaya *Tatbir* adı verilir.

3 Şii kesimi arasında dilden dile anlatılan rivayete göre, Hz. Fatma, Hz. Ali ile evlenirken, onun mihrî muaccele Dicle Nehri, mihrî müeccele ise Fırat Nehri olarak belirtilmiştir.

4 Yel bayrağı, azı yörelerde Tahtacı mezarlarının ayak ve başucuna dikilen iki tahta arasındaki ipe asılmış bez parçalarından ibarettir ve ölünün kırkuncu gününe kadar durmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız (Dilek 2008: 633-634).

5 Tuzhurmatı ilçesinden şair Muhammet Zeynealbidin'in okuduğu bu şiir tarafımızdan yazıya geçirilmiştir.

6 Tazehurmatı nahiyesinde yaygın olarak CD çararlarda çalınan ve sahibi belli olmayan bu şiir tarafımızdan yazıya geçirilmiştir.

7 Telafer yöresinden şair Mehdi Muratoğlu'nun okuduğu bu şiir tarafımızdan yazıya geçirilmiştir.

8 Telafer yöresinden şair Mulla Muhammet Hüseyin'in okuduğu bu şiir tarafımızdan yazıya geçirilmiştir.

Kaynaklar

1. Sözlü Kaynaklar

KK1. Settâr İzzettin Ali, 1961 Tuzhurmatı doğumlu, lise mezunu.

KK 2. Kasım Hasan Hüseyin, 1957 Karatepe doğumlu, ortaokul mezunu.

KK 3. Zeynep Ekber Ali, 1943 Telafer doğumlu, okuryazarlığı yok.

KK 4. Fazıl Aziz Ali, 19749 Telafer doğumlu, Ortaokul mezunu.

KK 5. Fatma Ali Hasan, 1953 Hanekin doğumlu, okuryazarlığı yok.

KK 6. Kamil Ali Hasan, 1962 Tuzhurmatı doğumlu, öğretmen.

KK 7. Asya İrfan Hasan, 1953 Tazehurmatı doğumlu, okuryazarlığı yok.

KK 8. Zeynelabidin Hüseyin Ali, 1955 Tuzhurmatı doğumlu, esnaf.

KK 9. Muhsin Hüseyin Kasım, 1951 Hanekin doğumlu, esnaf.

KK 10. Murat Ekrem Zeynelabidin, 1956 Dakuk doğumlu, öğretmen.

2. Yazılı Kaynaklar

Akyüz, Çiğdem. (2011). "Dünden Bugüne Türk Dünyası Destan Anlatıcıları". *Turkish Studies* 6/4, s.15-26.

Alptekin, Ali Berat. (2002). *Halk Hikayelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

- Araz, Rifat (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Artun, Erman. (2001). *Aşıklık Geleneği ve Aşık Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Artun, Erman. (2004). *Anonim Halk Edebiyatı Nesri*. İstanbul: Kitabevi.
- Artun, Erman. (2005). *Türk Halkbilimi*. 2. Baskı, İstanbul: Kitabevi.
- Bayatlı, Necdet Yaşar (2016). *Irak Türkmen Halk Edebiyatı Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Türkmen Kardeşlik Ocağı Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Çoruhlu, Yaşar. (2006). *Türk Mitolojisinin Anahtarları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Dakuklu, Hazım Şükür. (2009), *Kerbela'da Güneş Batmaz*. Kerkük: Dakuk.
- Dilek, İbrahim. (2008). "Altaylardan Anadolu'ya Bir Yemek, Bir Oyun ve Bir Ölüm Geleneği Üzerine" *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi. s. 628-635
- Eröz, Mehmet (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik Bektaşilik*. 3.Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Fazlan, İbn. (1995). *Seyahat Name*. Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Görkem, İsmail. (2008). *Halk Hikayeleri Araştırmaları Çukurovalı Aşık Mustafa Köse ve Hikaye Repertuarı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Günay, Umay. (1999). *Aşık Tarzı Şiir Geleneği*. 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- İltar, Gazanfer. (2003). "Eski Türklerde Mezar Kültü ve Günümüze Yansımaları" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. S.27, s.11-19.
- İnan, Abdülkadir (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)*. 6.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Yaşar. (2008). *Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırılmalı Halk İnançları Dedem Korkut Aşağı Eller*. Ankara: Berikan Yayınevi
- . (2009). *Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırılmalı Halk İnançları Kodlar-Kültler I*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- . (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. 6.Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- . (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Ölüm*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kayabaşı, Onur Alp (2016). "Taşeli Yöresi Tahtacılarının Geçiş Dönemlerinde Mitolojik Unsurlar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 78, s.139-158
- Koca, Salim (2003). *Türk Kültürünün Temelleri II*. Ankara: ODES Ltd Şti Yayınları.

- Rox, Jean-Paul. (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. 2.Baskı, İstanbul: İşaret Yayınevi.
- Ögel, Bahaettin. (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş III*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, Bahaettin. (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş V*. Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Tuzlu, Haydar Kamil. (2016). *Kerbela Şehitleri*. Tuzhurmatı:
- Yaman, Ali (2007). *Alevilik & Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Noktakitap.
- Yücel Çetin, Ayşe. (2016). *Türk Halk Hikayelerinde Anlatıcı Tipolojisi*. İstanbul: Kitabevi.